

PAPI RÉSZVÉTEL AZ 1848-49-ES FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBAN, VALAMINT ENNEK EGYHÁZJOGI ÉS BÜNTETŐJOGI KÖVETKEZMÉNYEI A SZÉKESFEHÉRVÁRI EGYHÁZMEGYÉBEN*

TAMÁSI Anna Éva
egyetemi adjunktus (SZTE ÁJTK)

1. Bevezetés

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vihára, ahogy az egész országot, a civil lakosságot megrendítette, úgy a békés fehérvári püspökséget és papjait is majdnem teljesen szétzilálta. Az egyházmegyében szolgálatot teljesítők egyik nap még tisztelt plébánosok, káplánok, szentszéki jegyzők vagy éppen magas rangú egyházi tisztségviselők voltak, másnap már javadalmuktól, mindennemű tisztségüktől, vagyonuktól megfosztott, kegyvesztett, megbélyegzett személyek lettek. A későbbiek folyamán a papság közül többeket halálra ítélték, volt, akit reverendájától megfosztva kivégeztek, vagy súlyos, vasba vert várfogságra ítélték. A szabadságharcban részt vett papok számát országosan több százra lehet becsülni. Szántó Konrád Erdélyt nem számítva 110 papról mutatta ki a fegyveres szolgálatot, Erdélyt is beleszámítva pedig 600 körülire becsüli a fegyvert fogó kispapok, papok számát. Teljesen pontos szám adatokkal nem tudunk tehát szolgálni, de az mindenképpen látható, hogy jelentős mértékben részt vett a papság a szabadságharcban.¹

Nézzük meg kicsit alaposabban, hogy milyen körülmények között kellett helytállniuk az egyházmegye lelképásztornak, valamint vizsgáljuk meg azt is, hogy milyen következményekkel kellett számolniuk azoknak, akik részt vettek a forradalomban

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ ZAKAR Péter: Katolikus papok az 1848/49-es szabadságharcban. *Egyház – Fórum, Egyház és papjai*, 1990/4. 119. [A továbbiakban: ZAKAR (1990).]

akár fegyveres szolgálattal, akár anélkül. A gyakran változó politikai és hatalmi viszonyok között nem lehetett mindkét félhez, az osztrák császárhoz és a magyar kormányhoz is hűnek lenni. Aki teljesítette az egyik fél kötelező utasításait, az lázadónak, hazaárulónak számított a másik fél szerint. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy báró Barkóczy László püspök 1847. december 13-ai – mondhatni fiatalon bekövetkezett – halála után új püspök nem került kinevezésre (megjegyzem, ez nem volt egyedülálló jelenség a magyar egyházmegyékben). Bár V. Ferdinánd 1848. január 25-én kinevezte a fehérvári egyházmegye élére Karner Antal győri kanonokot, de a zavaros forradalmi helyzetben, amely Rómát sem kerülte el, mivel IX. Piusz pápa nem volt a helyén,² nem került sor a prekonizálására, így Karner Antal nominált fehérvári püspök hivatalosan soha nem foglalta el székét.³

A káptalan fehérvár szülöttét, Farkas Ferencet káptalani helynökként bízta meg az egyházmegye irányításával. Farkas Ferenc magatartása meglehetősen ellentmondásos volt a forradalom és szabadságharc alatt. Kezdetben inkább csak figyelte az eseményeket, távol akarta tartani a papságot a forradalom viharától. Erre utal, hogy 1848 júliusának végén még nem engedélyezte, sőt határozottan ellenezte két papjának, Pados János szentszéki jegyzőnek és Molnár János belvárosi káplánnak nemzetőrré állását.

Később nagy fordulat következett be viselkedésében, ugyanis forradalmi lelkesedésben 1848 augusztusában a sereg mellé rendelte tábori lelkészként Pados Jánost, és a városi tanácsnak írt, nagyon meleg hangú levélben ajánlotta Padost lelki szolgálatra, és egyben közölte, hogy ellátását természetesen teljes egészében a püspökszéki kormány magára vállalja. Ezen kívül jelentős pénz- és boradománnyal támogatta a nemzetőrséget. Amikor a városból elindultak az önkéntesek, nagyon aktívvá vált: zászlót szentelt, misézett, lelkesítő beszédet tartott az induló nemzetőröknek.⁴ Az alábbi lelkesítő mondatok hangzottak el többek között tőle: „Magyar ország édes hazánk jóléte úgy kívánván felsőbb parancs következtében elindulnak immár innen is azon hős keblű önkéntesek, kik Polgár társaik, Hazánk védelmére dicséretes elszántsággal fegyvert fogván a csendességet és bátorságot biztosítani, önmaguk és felebarátaik vagyona és személyétől minden ellenes megtámadást elhárítani törekcsenek...”⁵

Fehérvár városa többször is gazdát cserélt a következő hónapokban. 1848. szeptember közepétől horvát kézen volt, bár ezt az igát a fehérváriak három hét alatt lerázták. 1849. januártól áprilisisig osztrák kézen volt a város, a császáriak visszatérével a nagy-

² „Felolvastatott herczeg primás Ő Főméltóságának 951 szám alatt (Pécsről) küldött levele, mely által Ő szentségének IX. Pius római Pápnak ki a forradalmi zavarok miatt székhelyétől darab ideig távolenni kénytelenített Rómába szerencsés és ünnepélyes fogadtatás közt történt megérkezését hiteles kuforrásból merített örömhírképp tudatja ennek zálogául Pünkösöd utáni harmadik vasárnapon tartatik országos istentiszteletet alkalmas (szentbelsőikkel) tartatni rendelt.” SZPL Jegyzőkönyv, 1850. 60. p.

³ MÓZESSY Gergely: A székesfehérvári egyházmegye 1848/49-ben. In: *Közlemények Székesfehérvár történetéből*. Székesfehérvár, 2000. 195.

⁴ ERDŐS Ferenc: *Székesfehérvár a forradalom és szabadságharc városa 1848–1849*. Székesfehérvár, é. n., 28. [A továbbiakban: ERDŐS (1848).]

⁵ MÓZESSY i. m. 197–198.

prépost egyre jobban udvarhűnek mutatkozott. Sőt, sokak egyet nem értése ellenére 800 Forint támogatást szavaztatott meg az osztrák csapatok számára.⁶

1849 áprilisában azonban a császári csapatok távoztak a városból. Farkas Ferenc, mérlegelve tetteit, elhagyva Fehérvárt, az egyházmegyét, és Ausztriába távozott (a későbbiek folyamán a szolgálati hely elhagyásáért papjait súlyos büntetésben részesítette). Távollétében a rögtönítélő törvényszék Szemere Bertalan elnökletével árulónak bélyegezte, és teljes vagyonelkobzásra ítélte. Az osztrák csapatok azonban háromhavi távollét után visszatértek, velük együtt Farkas Ferenc is visszajött, elfoglalta korábban elhagyott helyét, szörnyen megsértődve az őt ért sérelmek miatt. Ezt leginkább a szabadságharcban részt vett papjaival való kíméletlen bánásmódja, leszámolása mutatja igazán jól. A meghurcolt, megalázott, bebörtönzött papok védelmében semmit sem tett, amely a meggyötört papok leveleiből, jegyzőkönyvekből eklatáns módon nyomon követhető. Farkas Ferenctől nemcsak a császári seregek által elhurcolt papok nem remélhettek segítséget, de még az általa felfüggesztett papok sem várhattak kegyelmet.⁷

Farkas Ferenc viselkedését sok minden befolyásolhatta, például a sok fajta érdeklődés, mást akart az egyháztól a forradalmi magyar kormány, és mást parancsolt a császár. Ezt kiválóan mutatják az alábbi kérések, utasítások, parancsok.

A püspöki levéltár őrzi Batthyány Lajos 1848. szeptember 22-ei köriratát, amelyben a miniszterelnök arra kérte a papságot, hogy a haza védelmében buzdítsa felkelésre a népet.⁸ A magyar kormány 1849. május 9-én arra utasított minden egyházi kormányzatot, szentszéket, liceumot és egyéb testületet, hogy a magyar kormánynak hódolatát írásban, hat hét leforgása alatt mutassa be.⁹

A másik oldalról pedig ki lehet emelni, hogy Farkas Ferenc nagyprépost, Gyulai Gaál Eduárd királyi biztos kívánságait teljesítve, a magyar kormányhoz hű papokat – a korábban őáltala is nagy párosszal nemzetőrnek ajánlott Molnár János belvárosi káplánt és Pados János szentszéki jegyzőt száműzte a városból.¹⁰ Szintén példaként hozható fel, hogy Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter 1849 júniusában rendelettel szólította fel a szentszéket, hogy Kálmán János fehérvári plébánost rendszerellenes magaviselete miatt távolítsák el az egyházmegyéből.¹¹

Farkas Ferenc sok rossz döntést hozott, bár hangsúlyozni kell, hogy az ő helyzete sem volt semmiképpen egyszerű, lehetetlenség volt ugyanis egyszerre a magyar kormányhoz és az osztrák császárhoz is hűnek maradni, így nem lehet csak őt felelőssé tenni a kialakult helyzet miatt.

Országos szinten elmondható, hogy 1848-ban a püspöki kar elég megosztott volt a szabadságharc tekintetében. Nem fordult nyilvánosan szembe vele, sőt, a korábbi

⁶ MÓZESSY i. m. 198.

⁷ MÓZESSY i. m. 197–199.

⁸ SzfvPL – Szentszéki iratok 9762/B.

⁹ A magyar kormánytól 1849. május 9-én kelt, 622/b formarendelés közlőny útján érkezett levél, SZfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL – IV. – No.5900/11), 1849/12/1.

¹⁰ MÓZESSY i. m. 197–198.

¹¹ Horváth Mihály vallás- és közoktatási minisztertől 1849. június 27-én, 711/b szám alatt érkezett rendelet, SZfvPL – Szentszéki iratok – No5900/1849. 13. p.

– nem éppen felhőtlen – viszony ellenére hajlandó volt együttműködni vezetőivel. (E mérsékelt támogatást Szemere nem is találta elegendőnek, azt követelte, hogy a püspökök járják be egyházmegyéiket, és buzdítsák a népet hazafias kötelességeikre.)¹² Tehát nem volt egyszerű a papok helyzete, a magyar kormány sem bánt velük kesztyűs kézzel, azok a papok pedig, akik nem voltak hajlandóak – az egyházi törvényeknek engedelmeskedve – fegyverrel harcolni, vagy kényszerűségből kihirdették az osztrák rendeleteket, sorban kerültek vizsgálati fogságba, sok megaláztatást kellett elszenvedniük, Damjanich tábornok pedig két papot mondvacsinált okokkal ki is végeztetett.¹³

Egyébként – mint utaltunk fentebb rá – ebben a forradalmi időszakban több, az egyházra nézve hátrányos döntés született a magyar kormány részéről is, jó példa erre többek között a nagy anyagi veszteséggel járó tizedjövedelem elvesztése. Az áprilisi törvények közül két törvénycikk foglalkozott kimondottan az egyházakkal. Az 1848. évi XIII. tc. kimondta, hogy mivel „az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül” lemondott, azt örökre megszüntetik. Ennek következtében a „kisebb rendű papság [...] ellátásáról gondoskodni minden esetben szükség es leend.” Természetesen ez csak részben valósult meg. Az 1848. évi XX. tc. pedig leszögezte, hogy „e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg”, amellyel sok előjogot veszített el a katolikus egyház.¹⁴

Tehát jól látható, hogy míg az osztrák császárok az udvarhoz való feltétlen hűséget várták el a papoktól, addig a magyar kormány a hozzá való lojalitást követelte meg. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter is több ízben felszólította a papságot az új rendszer támogatására.¹⁵ Hám János esztergomi érsekhez intézett levelében világosan kifejtette elvárásait: „Felhívom tehát önöket a haza szent nevében újólaj és ismételve, hogy papjaik és alárendeljeiknek szoros kötelességévé tegyék, miszerint a népet minden mellékes tekintetek nélkül felvilágosítani, a törvények rendeletiről kellőleg értesíteni, s a testvériség, rend és béke szerint ígéire oktatni soha meg ne szünjenek.”¹⁶

Azt is meg kell jegyezni, hogy esetenként a plébánosok tevékenysége (prédikációi) miatt a civil lakosságtól is több feljelentés érkezett.

A fentiekből kitűnik, hogy ebben az időben nem volt könnyű, mondhatni életveszélyes volt papnak, illetve mindennemű egyházi személynek lenni a fehérvári egyházmegyében (is). Az osztrák és a magyar hatóságok egyaránt utasításokkal látták el a papságot, amely kénytelen volt engedelmeskedni, a papság két tűz közé szorult. Lényegében nem nagyon volt olyan egyházi vezető, tisztségviselő, akit ne lehetett volna valamilyen címen felelősségre vonni.¹⁷

¹² ZAKAR (1990) i. m. 115–116.

¹³ HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. 427–432. [A továbbiakban: HERMANN (1973).]

¹⁴ Vö. SZABÓ Pál Csaba (szerk.): *A magyar állam története 1711–2006*. Szeged, 2010. 81.

¹⁵ ZAKAR Péter: „*Hazám sorsa az én sorsom*”. *Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben*. Szeged, 2003. 42. [A továbbiakban: ZAKAR (2003).]

¹⁶ EÖTVÖS József – *Az esztergomi érseknek*. Budapest, 1848. július 8. PL AE AVSNum. Princ I. V 385 Num Princ. I. 2. cs. 1848.sz.n.

¹⁷ ZAKAR (1990) i. m. 118–119.

2. Büntetőjogi alapok

A császári hatóságok az egyháziakkal brutális módon bántak, mindez már azért is nagyon megdöbbentő volt, mert a klerikusok perei évszázadokon át az egyházi hatóságok hatáskörébe tartoztak. A császáriak ezt semmibe vették, sok papot kivégeztek, bebörtönöztek, megbotoztattak.¹⁸

V. Ferdinánd 1848. október 3-án feloszlatta a magyar országgyűlést, Magyarországot pedig hadi törvények hatálya alá vonta. Bár a megtorlás már a szabadságharc alatt megkezdődött, a fegyverletételt követő tömeges megtorlás irányelveit Haynau egy kiáltványban határozta meg 1849. július 1-én, melyet Győrben tettek közzé.¹⁹ Eszerint Magyarországon 1848. október 8., Erdélyben pedig 1848. október 18. után „a magyar pártütéssel összeköttetésben” elkövetett minden büntett és vétség a hadi törvények hatálya alá esett.²⁰

Ennek kapcsán Haynau elrendelte a haditörvényszékek felállítását, amelyek sommásan, azaz gyorsított eljárással ítéleztek. E haditörvényszékek joghatósága mindenkire (azaz a katonákra és a polgári lakosságra is) kiterjedt. A haditörvényszékek az alábbi ítéleteket hozhatták: a megtorlás legsúlyosabb formája a kivégzés volt. Ez lőpor és golyó, vagy kötél által történt. „Kisebb” bűnösökre inkább az agyonlövetést, nagyobbakra a felakasztást mondták ki, ez utóbbinak becstelentető jellege is volt. Az 1849 júniusáig halálra ítélték mindegyikén golyóval hajtották végre az ítéletet, a hadbíróságok Haynau időszakában kezdték meg a kötél általi halál kimondását és végrehajtását. További büntetések voltak a deportálás az országon kívülre; sáncfogság nehéz vagy könnyű vasban; vár-, fogház- vagy porkoláb fogság vasban vagy anélkül; pénzbüntetés. Felségsértés esetén a vagyonek kobzás automatikusan a büntetéssel járt, nem kellett külön kimondani az ítéletben.

A proklamáció 3. pontja a rögtönítélő eljárás alá eső személyek körét határozta meg. Egyrészt ilyen eljárás lehetett lefolytatni mindazon felsőházi tagok és képviselők ellen, akik részt vettek az 1849. április 14-i trónfosztási és függetlenségi határozat meghozatalában. Másrészt ilyen eljárás alá esett, aki a népet lázadásra csábította; aki a cs. kir. vagy az orosz csapatok ellen fegyverrel támadt, és nem tartozott a reguláris magyar csapatokhoz; aki a magyar kormánytól vagy a kormánybiztosoktól kapott parancsot elfogadta és annak engedelmeskedett; „aki árulásban, egyetértésben vagy ellenséges megrohanás vezetésében részt vett” (tehát a kémek, hírszerzők); aki a cs. kir. katonai és polgári hatóságoktól kapott rendeleteket, „melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztotta vagy azokat elsikkasztotta”; aki „fegyveres pártütő hadtesteket fogadott vagy vezérelt”; aki népfelkelést hirdetett, szervezett vagy vezérelt a cs. kir. és az orosz katonaság ellen; aki cs. kir. vagy orosz katonát „hitzegés-

¹⁸ Erről ld. bővebben: HERMANN Róbert: *Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után*. Budapest, é. n. 95.

¹⁹ ZAKAR (2003) i. m. 83.

²⁰ A határnapokat az magyarázza, hogy a magyar országgyűlésen 1848. október 8-án olvasták fel az uralkodó október 3-i manifesztumát; Erdélyben pedig Puchner Antal altábornagy ezen a napon hirdette ki az ostromállapotot.

re” csábított; aki a cs. kir. vagy orosz csapatok futárait, szállítmányait, egységeit vagy szolgálatukban lévő személyeket megtámadta vagy nekik kárt okozott, mozgásukat akadályozta; aki a császár kormányához hűséges személyek elítélésében, megbüntetésében, vagyonuk elkobzásában, zár alá vételében vagy eladásában részt vett.

A proklamáció értelmében haditörvényszéki vagy rögtönítelő eljárás alá estek a fegyver- és lőszerrejtegetők is. Tehát gyakorlatilag úgy állították össze ezeket a pontokat, hogy bárki felelősségre vonható legyen, célja egyértelműen az elrettentés volt.²¹

Haynau augusztus 31-én négy kategóriába sorolta a hadbíróági eljárás alá vonandókat: a magyar hadsereg tábornokai; az Országos Honvédelmi Bizottmány és a Szemere-kormány tagjai, az 1849. április 14-i trónfosztási határozatban részt vevő képviselők, illetve a kormánybiztosok; a honvédseregben szolgált volt cs. kir. tisztek; mindazon tisztek, polgári hivatalnokok és papok, akik 1849. április 14. után a magyar kormány érdekében kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki.

A felsoroltakból az egyháziakra nézve a következők bírtak kiemelt jelentőséggel: rögtönítelő eljárásnak kellett alávetni azt, aki a népet lázadásra csábította, a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól parancsot elfogadta, vagy annak engedelmességet, a cs. kir. proklamációkat vagy egyéb rendelkezéseket elmulasztotta kihirdetni, vagy elsikkasztotta azt, a népfelkelést az osztrák vagy az orosz csapatok ellen felhívta, rendezte vagy vezérelte.²²

A proklamáció kibocsátásának másnapján Haynau részletesen szabályozta a felállítandó haditörvényszékek működését is. Ebben a haditörvényszékek eljárását két csoportra osztotta: politikai és fenyegető törvényszéki ügyek között tett különbséget.

A politikai törvényszéki teendők közé igazolási ügyek tartoztak, az 1848. október 8., illetve 18. után szolgálatot nem teljesítő, s ezt igazolni képes katonák és hivatalnokok ügyei. Ezentúl azon személyek ügye, akiknek a büntette a haditörvényszék elé állításakor nem volt azonnal világos.

A fenyegető törvényszéki ügyek közé tartozott minden más személy büntetőügye. Az ítéletek ellen fellebbezni nem lehetett, a különböző büntetési módokat (börtön- és pénzbüntetés) kombinálni lehetett.

Először a pozsonyi cs. kir. rendkívüli haditörvényszéket állították fel 1849. július 10-én, majd ezt követte a többi: Pesten (augusztus 4.), Aradon, Kassán, Nagyváradon, Pécsen és Nagyszombatban is.²³

3. A császáriak bosszúja, halálos ítéletek

1849. augusztus közepéig a halálbüntetés főleg a polgári lakosságot sújtotta. Amint ez jól látszik a feldolgozott papi ügyeknél, elég volt egy „rossz” prédikáció a templomban, egy kormány- vagy kormánybiztosi rendelet kihirdetése; néhány érdeklődő szó egy császári katonához, s az illető azonnal a haditörvényszék vagy a rögtönítelő bíróság

²¹ HERMANN Róbert: *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6.*, Nyíregyháza, 2000. 11–12. [A továbbiakban: HERMANN (2000).]

²² Manifestumok 1849. I. füzet 94. 96–98.

²³ HERMANN (2000) i. m. 13–14.

előtt találta magát. Tehát különösen veszélyes helyzetben voltak a falusi papok, jegyzők, tanítók, akik a kormányrendeletek kihirdetésének feladatával voltak megbízva. Jól mutatja ezt az a tény, hogy közülük került ki a kivégzettek egyötöde.

A fogságban tartott papokat nagyon hamar elkezdték Ausztriába, osztrák várbörtönökbe (Olmützbe, Königrätzbe, Josephstadtba, Theresienstadtba, Kufsteinbe) szállítani, amely lényegében két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt azért, mert a hazai börtönök a rendkívül sok elítéltet már nem tudták befogadni, másrészt azért, mert a bécsiek nem találták kívánatosnak, hogy a nemzet legjobbjainak száza az ország színe előtt szenvedjenek a börtönökben.²⁴ Magyarországon a forradalom alatt tizenhat katonai vértörvényszék működött, s ezek versenyeztek abban, hogy minél több halálos ítélettel kedveskedjenek a kamarillának.²⁵

A kivégzések tekintetében három külön „kategóriát” különböztethetünk meg. A kivégzettek között voltak olyan polgári személyek, akiket közvetlenül a harci cselekmények után, rögtöni eljárással végeztek ki.

A következő csoportba azok sorolhatók, akiket a hadbírószági eljárás nélkül, rögtönítélő eljárással ítélték halálra. A későbbiekben részletezett Mansbarth Antal csákberényi plébános is ennek esett áldozatául.

A kivégzések harmadik fajtája közé azok tartoztak, amelyeket szabályos vizsgálat és hadbírószági ítélet előzött meg.²⁶

A forradalomban való részvétel a székesfehérvári püspökség papjai között is szedte áldozatait. Egyik ilyen mártír a nagyon fiatal, mindössze 27 éves, *Mansbarth Antal* csákberényi plébános volt. Nem követett el semmiféle főbenjáró bűnt, nem volt magyarabb a többi paptársánál, sőt, a nevéből ítélve csak a szíve és az igazságérzete volt teljesen magyar. (Talán a neve csengése is hozzájárulhatott szomorú sorsához.) Nem hirdette harsányabban a forradalmi kormány felhívásait, nem volt osztrákellenesebb másoknál, a sorsa mégis megpecsételődött. A fejér megyei móri ütközet után a császár katonái mindenhol lázítókat, ellenséget kerestek, és néhány császárhű polgár ebben segítségükre is volt; hogy félelemből, alázatból vagy csak személyes bosszúból tették-e ezt, nem tudni.²⁷

1849. július 11-én a császár emberei Csákberényből Móra vitték, majd a következő nap Nagyigmándon tartották a pert, amely összesen fél óráig tartott. Rögtönítélő hadítörvényszék ítélkezett felette, a súlyos vád ellene: lázítás, izgatás, az uralkodó elleni harcra buzdító prédikáció, valamint a függetlenségi nyilatkozat kihirdetése volt. Hiába tudta bizonyítani Mansbarth, hogy az őt vádlója közül három egyáltalán nem is hallhatta a prédikációját, és a negyedikkel kapcsolatban is komoly kétségek merültek fel, a büntetése mégis halál lett. Az ítéletet ott a plébánia kertjében azonnal végre is

²⁴ HERMANN Egyed: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében*, Gödöllő, 1932. 92.

²⁵ KACZIÁNY Géza: *Magyar vértanúk könyve*. Budapest, 1906. 62.

²⁶ HERMANN (2000) i. m. 16–19.

²⁷ MÓZESSY i. m. 202.

hajtották. A holtteste estig temetetlenül feküdt, majd csak éjjel kapott engedélyt a helyi plébános a szertartás nélküli temetésre.²⁸

Az egyházmegye másik áldozata *Streith Miklós* vértessboglári plébános volt. Nemcsak őt, hanem káplánját, *König Mórt* is elfogták az osztrák csapatok, és magukkal hurcolták őket. A tárgyalásukra 1849 szeptemberében került sor, a következőkkel vádolták őket: a nép ellenállásra buzdítása, a forradalmi magyar kormány rendeleteinek felolvasása, lázítás az osztrák császár ellen, és a magyarok győzelméért imák mondása. Az igen jólelkű, becsületes *Streith* még azt is bevallotta, amit sosem követett el, de a lázítást még ő sem ismerte el. Az ítéletben végül a függetlenségi nyilatkozat templomban történő felolvasásában és fegyveres felkelésre való buzdításban találták bűnösnek őket. Ezért a haditörvényszék *Streith Miklóst* kötél általi halálra ítélte, amelyet végül golyó általi halálra változtattak. Kivégzése előtt a reverendát levettették vele, és az ítéletet 1849. szeptember 7-én végre is hajtották.²⁹

4. A meghurcoltak

Azokra a székesfehérvári egyházmegyes papokra, akiknek az életét meghagyták, sokévi várfogság várt az ítéletek szerint, ezért egy rövid kitérő erejéig a várfogság viszontagságaira sem árt kitérni. Haynau olyat is megtett, hogy a perbefogott papok előtt kihirdette a halálos ítéletet, majd napokkal, hetekkel később változtatta át börtönre, hogy ezzel is kínozza őket lelkileg.³⁰ A büntetés letöltése a hadbírószági ítélet kimondásának napján kezdődött, a vizsgálati fogság időtartamát nem számították be. A korabeli szabályok szerint az elítéltnak nem kellett rabruhát viselnie, megtarthatta a saját ruháját, ellenben pénzét és értéktárgyait elvették. Látogatót nem fogadhatott, a levélírás azonban nem volt megtiltva, igaz csak egy tiszt felügyelete mellett. Könyveket nem tarthatott, viszont olvasni szabadott az elítéltnak, de csakis vallásos vagy erkölcsi tárgyú, illetve imakönyvet. A várfogságra vasban elítélt fogoly kezére és lábára vasat vertek. A fa, a világítás és a mosás költségeit az elítélt köteles volt szabadulása után a kincstárnak visszatéríteni.³¹

Áttérve a fehérvári meghurcoltakra, *König Mór* káplánnak is végig kellett élnie a poklok poklát. Bécsben megszerzett doktorátusa után 1848 augusztusában tért haza Fehérvárra. Farkas Ferenc támogatást ígért neki, de ez a figyelmesség elmaradt. Rövid időre (2 hónap) beállt katonának, majd Vértessboglárra került káplánnak. Az ottani plébánossal, *Streith Miklóssal* együtt fogták el az osztrák csapatok, és Neugebäudeba vitték őket. A tárgyalásra 1849. szeptember elején került sor. A vád a nép ellenállásra buzdítása, a forradalmi magyar kormány rendeleteinek felolvasása, lázítás, a magyarok győ-

²⁸ Uo. 203.

²⁹ Uo.

³⁰ HERMANN (1973) i. m. 427–432.

³¹ HERMANN (2000) i. m. 25.

zelméért imák mondása volt. Az ítéletben végül a lázítást nem találták bizonyítottnak, a többi vádpontban azonban bűnösnek találták, így 15 évi vasban töltendő várfogságra és teljes vagyonek Kobzásra ítélték.³²

A püspöki levéltár őrzi Kőnig Mór két levelét, amelyeket barátjához, Tanos János vértessoglári jegyzőhöz írt:

„ha a lázító tetteim végett ítélték volna el, ha hazám szolgálatáért szenvednék! – akkor – hidd el – nyugodtan túrném szörnyű büntetésemet! – de mint magad is tudod, visszavonultan élvén csak azt tetvém, mit minden pap tett! – és egyedül azon czudarok gaz árulása miatt bűnhődöm – elvesztvén szép jövőm reményeit – jó nevemet – vagyonomat – szóval mindenemet! – Oh Boglár – te vagy éltem ördöge – Te leszel oka halálomnak is!! – Ha az Isten nem küldi békeangyalát feldult bensőmbé – akkor bosszúm szörnyű leend! – s ha még egyszer hoznak reám halálos ítéletet, legalább fogom tudni, mit tettem? – míg most valóban nem tudom!! – hisz paptársaim mind azt tevék, mit én, – sokan többet, – és ők szabadok – és tán még engem és nevemet sárba tapodnak!! – engem – kinek az volt sírja, hogy vádlóim hamis esküt tevének – és barátaim – nem mertek mellettem szólani! – és az igazlelkű Streith még azon keveset se bírta elhallgatni – mit elkövettünk.”

Egyébként a csákerényi Czigler Antal, aki a két papot feljelentette, az ítéleteket megtudván öngyilkos lett.³³

A másik levelében így fakadt ki:

„Két hónap előtt már írtam a káptalanhoz, és csak annyi segélyért esdettem, mennyi a legutolsó gonosztevő paptul sem tagadtatik meg! És a káptalan mégcsak válaszolni sem találta érdemesnek levelemre! És ugyan nem ugyanez a káptalan parancsolta-e a proclamatikok felolvasását?? A kanonok urak szabadok lőnek, mert kénszerítve tevének mindent! De ugyan miért nem áll ezen mentség egy alárendelt káplány részére is?? A jólelkű Streith sohase olvasta volna fel a proclamatikat, ha a Vikárius nem parancsolja! A Vikárius szabad, és szegény ártatlan elvázott!”³⁴

A fenti levélből is kitűnik, a papoknak nem volt választási lehetőségük ebben a forradalmi időben, ha megtagadták volna a proklamáció felolvasását, a magyar kormány ítéli el őket, amennyiben teljesítették a rájuk bízott feladatot, a császáriakkal gyűlt meg a bajuk.

Mint korábban említettük, az egyháziaknak nemcsak a császári törvényszékek előtt kellett tetteikért számot adni, hanem az egyházi bíróság is vizsgálatot indított ellenük a kánonjog előírásainak esetleges megsértése ügyében. (Ilyen lehetett például a fegy-

³² MÓZESSY i. m. 204.

³³ SzfvPL Egyházmegyei iratok I. – No. 5295A csomó.

³⁴ SzfvPL Egyházmegyei iratok I. – No. 5295A – Sz. n./1849.

veres szolgálata, amely a papoknak tiltott tevékenység volt.) A szentszék 1850. január 2-án tárgyalta König Mór ügyét. Ítéletében megállapította, hogy a káplánt miután a múlt nyáron bevonult császári seregek elfogták, és a pesti haditörvényszék „a népet felkelésre buzdító és a törvényes fejedelem ellen sértő beszédei miatt” felségsértés büntetésében elmarasztalta (1849. szeptember 6-án kelt ítélet szerint), és az ítéletet rajta végre is hajtották, így az egyházi törvények szerint³⁵ a székesfehérvári egyházmegyéből elbocsátották.³⁶

Végül három évet töltött börtönben, majd királyi kegyelemmel szabadult. Börtönévei után egy ideig nem folytathatta papi hivatását, nevelőként tevékenykedett, majd később az egyházmegye rehabilitálta, sőt 1870-ben szentszéki bírónak nevezték ki. 1876-ban főesperesi méltósággal és apáti címmel is kitüntették, 1886-ban hunyt el.³⁷

Úgyszintén kegyetlen várfogság várt Bicske plébánosára, *Neumann Józsefre* is, aki az 1848-as év elején magyarosította nevét Barsi Józsefre. A meglehetősen szabad gondolkodó pap már a forradalom előtt is „nyughatatlan” életet élt, 1846-ban Bicskén lett plébános, ahol meglehetősen nagy vihart kavart prédikációival. A hívek ezért panaszt is tettek a püspöknél.³⁸

Neumann az egyházon belül is a radikálisok közé tartozott, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint egy S.W. szignóval Pesten, 1848 augusztusában német nyelven megjelentetett cikke, amely a magyar alsópapsághoz szólt. Ebben a folyó évben tartandó zsinaton tárgyalandó pontokként akarta felvetetni az anyanyelvű istentisztelet kérdését, az egyházon belüli szabad tisztségviselő választást, valamint a cölibátus és a szerzetesrendek eltörlését.³⁹

A császáriak is szabad szellemű írásai miatt orroltak meg rá. 1849. január első napjaiban elfogták, erről maga Windischgrätz értesítette a fehérvári püspökséget. Barsi elítélésének okát a hadbírótság elsősorban lázító, bajkeverő írásaiban jelölte meg, ezen kívül a magyar kormány rendeleteinek szószékről való hirdetését kifogásolta. Nem nézték jó szemmel Kossuth Lajoshoz fűződő barátságát sem. Végül felségsértés miatt nagyon súlyos, 20 évi várfogságra ítélték.⁴⁰

A székesfehérvári szentszék 1850. január 2-án tárgyalta Neumann József ügyét, akit forradalmi részvétel és második fokozatú felségsértés miatt ítél el a világi hatóság. A szentszéki tiszti ügyész felolvasta idevonatkozó véleményét, és az alábbi szentszéki ítélet született. Az ítéletben az egyházi javadalom elvesztése nem szerepelt, ellenben a még fennálló hazai és egyházi törvények szerint⁴¹ nem csak papi javadalmától fosztot-

³⁵ Decret. Gregor. Libro V. Tit. XXXVII. Cap. V. et VI. de Poenis Concilii Trident Sess. XIII. Cap. IV. de Reform.

³⁶ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/31–32/2.

³⁷ MÓZESSY i. m. 204.

³⁸ SzfvPL I. No. 4894A csomó.

³⁹ FABÓ Irma: Barsi József laptervei 1848 őszén. *Magyar Könyvszemle*, 1977/4. 325–334.

⁴⁰ MÓZESSY i. m. 205.; továbbá BARSÍ József: *Utazás egy ismeretlen állomás felé 1849–1856*. Budapest, 1988.

⁴¹ Az ítélet szövegét szó szerint idézve: Werb. harm. K. II. vsz. 44 cz. 5. §; 1715.: 7. és 1723.: 9., továbbá az ezekkel egybehangzó kánonok, különösen Decret. Greg. Libro V. Tit. XXXVII. Cap. V. et VII. de

ták meg, és a rend- valamint a joggyakorlattól függesztették fel, hanem a székesfehérvári egyházmegyéből is elbocsátották. Érdekes és külön kiemelendő, hogy a szentszék nemcsak egyházi törvényekre hivatkozva tette ezt, hanem például a több évszázada használatos Werbőczy-féle Tripartitumra is.⁴²

Büntetéséből 1856-ban szabadult kegyelemmel, papi hivatását elhagyta. Az ekkor 46 éves pap először nevelőként, majd újságíróként tevékenykedett, végül tanárként kereste kenyerét. Érdemeit a Tudományos Akadémia levelező tagjává való felvételével ismerte el. 1893-ban, megvakulva hunyt el.⁴³ Fogságáról „Utazás egy ismeretlen állomás felé” címmel írt.

Pados János szentszéki jegyzőnek sem sikerült elkerülnie a felelősségre vonást a forradalom alatt tanúsított hazafiúi magatartásáért. Az 1850. január 22-ei szentszéki ülésen felolvasták Pados János levelét, amelyben értesítette a szentszékét, hogy a pesti haditörvényszék hatévi várfogságra ítélte, és kérte paptársait, hogy jó szándékkal gondoljanak rá, akik szomorúan vették tudomásul az ítéletet.⁴⁴ Egyébként ő az a Pados János, akit Farkas Ferenc káptalani helynök a sereg mellé rendelt tábori lelkészéül.

A pesti haditörvényszék is hivatalos tudósítást⁴⁵ küldött a szentszéknek Pados ítéletéről, amelyben kifejtették, hogy egyrészt lázító szónoklatai, másrészt a Kmety vezérletével Fehérváron keresztülvonult csapathoz fegyveres katonaként történő csatlakozása miatt hat év várfogságra ítélték. Ezen ítélet kapcsán a szentszék is meghozta határozatát, amelyben irregulárisnak, és a megyei papság közé nem sorozhatónak minősítették.⁴⁶

Büntetését Munkácson, majd Olmützben töltötte, végül 1853-ban szabadult kegyelemmel. Először nevelőként dolgozott, majd orvosi doktorátust szerzett. A kiegyezés után rehabilitálták, így újra gyakorolhatta papi hivatását, de bizonyos tervei sikertelensége annyira elkedvetlenítették, hogy végül gazdálkodóként és praktizáló orvosként tevékenykedett élete végéig.⁴⁷

5. A szentszék által felelősségre vontak

A következőkben azoknak a papoknak az ügyét vizsgáltam meg, akiket civil bíróságok előtt a császáriak nem vontak felelősségre, viszont egyházilag – a kánoni törvények szerint – elkövetett cselekményeikért felelősségre vonták őket. A kánoni tilalmaknak megfelelően a tábori lelkészek nem viselhettek fegyvert, akik mégis megtették, irregularitást (szabálytalanságot) követtek el. Az egyházjog megkülönböztette az igazságos és az igazságtalan háborút. Előbbi esetén azok a lelkészek, akik a katonákat bá-

Poenis; Concil. Trid. Sess. XIII. Capit. IV.

⁴² SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/31/2.

⁴³ MÓZESSY i. m. 205.

⁴⁴ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/33/3.

⁴⁵ SzfvPL 988/b.

⁴⁶ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/43/3.

⁴⁷ MÓZESSY i. m. 207.

tor kitarásra buzdították, nem követtek el szabálytalanságot, utóbbi esetben viszont, amennyiben az ellenséges katonák közül egy elesett vagy megcsonkult, a katonákat lelkesítő papok a papi szelídség hiánya miatt szabálytalannak minősültek. Egyébként irregularitás címén vonták az egyházi bíróságok felelősségre azokat a papokat is, akik fegyveres szolgálatot nem vállaltak.⁴⁸

A szabadságharcban részt vett papok tehát az irregularitás bűncselekményét követték el egyházi szempontból, amelynek elbírálása az apostoli szentszékeknek volt eredetileg fenntartva, ellenben Scitovszky János hercegprímás elérte, hogy IX. Pius pápa felhatalmazza őt az elkövetők feloldozására. Így ezek a papok bizonyos egyházi fenyték kiállása után újra alkalmazhatók voltak.⁴⁹

1849. szeptember 19-én Scitovszki János (más forrásokban: Scitovszky János) egy levelet írt a szentszékeknek, amelyben az egyházilag fenytendő és büntetendő papok irányában felállított zsinórmértékek voltak lefektetve, ez mutatott utat a későbbiek folyamán a megfelelő büntetések kiszabására.⁵⁰

Scitovszky jóindulata abban is megmutatkozott, hogy körlevelet intézett az egyházmegyék vezetőihez és az egyes szerzetesfőkhöz, amelyben arra kérte őket, hogy válaszoljanak az alábbi három kérdésre papjaikkal kapcsolatban: 1. Kik azok a papok, akik a forradalom idején közvetve vagy közvetetten arra törekedtek, hogy az uralkodó és a törvényes rend iránti hűségben megmaradjanak? 2. Kik azok a papok, akik a népet felkelésre buzdították, vagy a fennálló rend ellen lázítottak, vagy akik személyesen a forradalmi táborhoz csatlakozva fegyvert fogtak? 3. Kik azok, akik vagy megfélemlítve, vagy fizikai, morális kényszer hatására vettek részt a forradalomban? E kérdésekre az egyházi vezetők papjaikat mentő válaszokat igyekeztek adni, amely válaszokkal, információkkal Scitovszky elment Bécsbe, hogy kegyelmet kérjen papjainak. Kezdetben nem járt sikerrel, de többszöri próbálkozásával és más püspökök támogató tevékenységével sikerült hatást gyakorolni az uralkodóra, aki nagyrészt rövidítette a bebörtönzött papok büntetését, a kisebb büntetetteket pedig kiadta a püspököknek, hogy az ő szentszékük ítélkezzen felettük.⁵¹

5.1. Lenzsér Ignác

Lenzsér Ignácot a „csak” egyházilag büntettek között találjuk. A rövid előtörténetét tekintve Bicskéről Csákvárra helyezték káplánnak, de nem érezte jól magát, így kérte a helynököt, hogy tábori lelkésznek szeretne állni, de levelére nem kapott választ. Ennek ellenére 1848 novemberében honvéddnek állt, és utólag értesítette a helynököt a történetéről „Lenzsér Ignác tizedes” aláírással. A levélben meglehetősen kihívóan fogalmazott, így írt: tisztában van azzal, hogy e tétivel „irregularíssá” vált, de szerinte egy ilyen életerős férfinak, mint ő, a hadseregben kell lennie, a haza ezt várja tőle.

⁴⁸ ZAKAR András: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849-ben*. Budapest, 1999. 80–81.

⁴⁹ HERMANN Róbert: *Megtörlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után*. Budapest, é. n. 96. [A továbbiakban: HERMANN (1848).]

⁵⁰ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1849/18.

⁵¹ MESZLÉNYI Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*. Budapest, 1928. 241–245.

Annnyit kért csak, hogy a papi névjegyzékből ne töröljék a nevét. Ez a kérése nyitott fülekre talált.⁵²

A szabadságharc azonban elbukott, azok a papok, akiket nem fogtak el, nem vették életüket vagy nem zártak börtönbe, kezdtek visszatérni az egyházmegyébe. Lenzsér Ignác 1849 októberében szeretett volna visszatérni szolgálati helyére, levélben esedezett bocsánatért.⁵³

Lenzsér Ignác ügyét az 1849. október 29-ei szentszéki ülésen tárgyalták először, itt ismertették a folyamodó levelét, amelyben leírta, hogy a komáromi vár feladása után szabadon bocsátották többekkel együtt. A „papi állomáshelyéről történő minden előzetes jelentés és engedély nélküli eltávozását” nagyon megbánta, és arra kérte a szentszéket, hogy bocsásson meg neki, és tegyék lehetővé, hogy ismét az egyházmegye szolgálatára lehessen. A szentszék úgy határozott, hogy a szolgálati hely engedély nélküli elhagyása miatt tiszti keresetet indítanak, de mielőtt elkezdenék az ügyet tárgyalni, legfelsőbb parancs értelmében Lenzsér kötelessége, hogy jelentse be magát az illető katonai parancsnokságnak, és onnan mutasson be bizonyítványt arról, hogy már szabadon bocsátották, és nem folyik ellene eljárás.⁵⁴

1849. okt. 31-én a kért igazolást bemutatta, melyben a helyi katonai parancsnokság igazolta, hogy megjelent, és nem folyik ellene katonai büntetés.⁵⁵

Lenzsért korábban már szolgálati hely elhagyásának vétsége és katonának állása miatt elbocsátották az egyházmegyéből az egyházi törvények szerint, így az ügy lehetőség újratárgyalását Farkas Ferenc, mint káptalani helyettes döntésére bízták.⁵⁶

Lenzsér nem nyugodott bele, hogy ügyét még csak tárgyalás alá sem vonták, így újabb beadvánnyal élt. Ebben a folyamodványban ismételten az elbocsátása alól történő felmentését kérte, és az egyházmegye kebelébe való visszatértét remélte. Ennek érdekében kijelentette, hogy aláveti magát valamennyi egyházi törvényes hatóságnak.⁵⁷

A szentszék válasza a következő volt: mivel felesküdtött honvédtizedes volt, amely ténny saját kezű aláírásával elismerte, így csak Róma adhat engedélyt az irregularitás alól, ellenben ítéletet fognak hozni a szentszéken is.⁵⁸

Legközelebb az 1850. május 23-ai szentszéki ülésen tárgyalták az ügyét, ahol az elnök kijelentette, hogy büntetést fog kiszabni. Eziránt a szentszéki bírókat is véleményezésre szólította fel, egyben közölte azt is, hogy levélben megkérdezi a hercegprímástól, hogy a kiszabott büntetést beszámítva az eddigi fegyelmi gyakorlatot elégségesnek véli-e arra, hogy az érdekeltet az irregularitás alól felmenthesse. A bírák erre azt válaszolták, hogy minden döntés az elnököt, mint helytartót illeti, abba nem kívántak beleavatkozni, annál is inkább, mert a kiszabandó büntetés is az ő bölcs ítéletére van bízva. Az elnök továbbá – szentszéki gyakorlatnak megfelelően – előírta, hogy miután

⁵² SzfvPL Egyházmegyei iratok No. 5325B – 892/1848.

⁵³ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1849/19.

⁵⁴ 697/b számú levelé, SZfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.) 1849/21.

⁵⁵ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1849/19.

⁵⁶ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1849/19.

⁵⁷ 748/b szám alatt.

⁵⁸ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1849/21.

tudomása szerint Lenszér több csatában is részt vett – hogy az idevonatkozó pápai levelek tartalmának eleget tegyenek –, mielőtt őt az irregularitásból feloldoznák, előbb szükséges „papi lelkiismerete szerinti” vallomását írásban kivenni arra nézve, hogy nem ölt-e, vagy csonkított-e meg valakit fegyverrel. Ez döntő fontosságú volt az ügy alakulása tekintetében. Ennek meghallgatására kettő ülnököt bíztak meg, a személyes meghallgatáson eskü alatt kijelentette, hogy bár több csatában is részt vett, de a puskát egyszer sem sütötte el, így természetesen embert sem ölhetett.⁵⁹

Az 1850. június 1-ei szentszéki ülésen került tárgyalásra Lenszér Ignác áldozár ügyében a Rómából érkezett válaszirat, amely szerint ahhoz, hogy az irregularitás alól felmenthessék, a *Sacra Congregatio Concilii*-hez kell folyamodnia. Ugyanezen az ülésen felolvasták Pauer János hittanár és Fligl József káptalani káplán hivatalosan oda-rendelt felügyelők levelét is, amelyben az állt, hogy az aggpapok házában már több hónapja fegyelem alatt tartózkodó áldozárok (Lenszér, Kokáli, Daniss) minden fegyelmi rendszabálynak tökéletesen eleget tettek, bánatuk és javulásuk nyilvános jeleit adták. Ebből kifolyólag a szentszéki bírák véleménye az volt, hogy az eddigi fegyelmi időt számítsák be, egyben javasolták mindhármuknak, hogy az egyházmegyei hivatal révén minél hamarabb folyamodjanak Rómába feloldozásért. Az onnan érkező válaszig, amelyben valószínűleg a kiállandó büntetés is meg lesz határozva, minden intézkedést függeszsenek fel.⁶⁰

Addig, míg Farkas Ferenc volt az egyházmegye megbízott vezetője, Lenszér Ignác nem térhetett vissza szolgálati helyére, 1852-ben azonban sikerült visszatérnie, majd 1858-tól Pázmádon lett plébános.⁶¹

5.2. Daniss Zsigmond és Kokáli Antal

Daniss Zsigmond Kálozon, valamint Kokáli Antal Pázmádon volt lelkészek ügyét is a jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1849. okt. 29-ei szentszéki ülésen tárgyalták. Ők is engedély nélkül hagyták el szolgálati helyüket, és Lenszér Ignáchoz hasonlóan Komáromban katonáskodtak. A várból való távozásuk után szerették volna elfoglalni korábbi szolgálati helyüket, ennek érdekében folyamodó leveleikben bocsánatért esedeztek. A szentszéki határozat kimondta, hogy ellenük, mint olyanok ellen, akik papi állomásaikat minden előzetes jelentés nélkül elhagyták,

„a törvény szerű tiszti kereset elhatározathatnék mielőtt azonban a fennforgó ügy szentszéki tárgyalás alá kerülne hazánk jelen körülményei közt legfelsőbb rendeletek értelmében ugyanazoknak kötelességükké tétetik: hogy magukat az illető katonai parancsnokságnak bejelentsék és onnan arról miszerint részéről már szabadon bocsájtattak nyert bizonyítványt mutassák fel.”⁶²

⁵⁹ SzfvPL Jegyzőkönyv 1850. (SzfvPL - IV. - No.5900/11.)

⁶⁰ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/61–62.

⁶¹ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1852/21.

⁶² SzfvPL Jegyzőkönyv 1849/18., 669/b, ill. 673/b szám alatt bemutatott levelek.

1849. okt. 31-én a kért igazolást mindketten bemutatták, így ügyüket szentszéki tárgyalás alá bocsátották, elindították ellenük a tiszti keresetet, és kinevezték a tiszti ügyészeket (Gózony György megyehivatali/egyházmegyei titoknokot és Limbek János hittanárt).⁶³

Az 1850. jan. 12-én tartott szentszéki ülésen a jegyző felolvasta a szentszéki bírák egyhangú nyilatkozatát, amelyben felkérték Gózony Györgyöt, aki Daniss Zsigmond ügyében volt tiszti felperes, hogy a keresetlevél értelmében az ügyre vonatkozó fenyítő törvényeket teljesen idézze, és világosan fejtse ki.⁶⁴

Kokáli Antal kifogást nyújtott be két szentszéki bíró ellen. Az 1850. jan. 23-ai szentszéki tárgyalás második napirendi pontjaként Limbek János tiszti felperes felolvasta Kokáli Antal nyilatkozatát, amelyben az 1849. nov. 24-ei tárgyaláson tanúsított hozzáállásuk miatt Májer József és Pauer János szentszéki bírák ügydöntő szavazataiktól tekintsenek el. Pauer János bíró az ügygel kapcsolatban elmondta, hogy ő az ügy tárgyalásakor is, és minden ügyre nézve egyrészt a perbeli iratok tanúsága és a felek érvelései alapján alakította ki álláspontját, másrészt pedig a törvények szerinti lelkiismeretesség irányította és vezérelte. Mégis az ítélőszék bölcs belátására és törvényes nézetére bízta annak eldöntését, hogy a jelen ügyben ítéelkezhet-e.

A szentszéki bírák egyhangú nyilatkozata alapján az alperes fent nevezett bírák irányában táplált gyanúja és így az erre épített kifogása is alaptalannak bizonyult. Kimondták, hogy a nevezett bírák, hacsak önként lemondani nem akarnak, továbbra is részt vehetnek az alperesre vonatkozó döntésekben.⁶⁵

A Kokáli Antal ügyében született ítéletet érdemes megvizsgálni, mivel hasonló született a többi érintett pap esetében is. Kimondták, hogy mivel a császáriak részéről nem támasztottak ellene keresetet, így „csak” a fennmaradó egyházi bünei miatt kell felelősségre vonni, amely a keresetlevél szerint engedetlenség és egyházi rendhagyás volt.

Kokáli állomását minden előzetes jelentés és engedélykérés nélkül otthagya, és végül a komáromi várban kötött ki, ahol saját jelentése szerint katonai, s jelesen hadnagyi rangban hivatalt vállalt, kardot viselt, s ilyen minőségben a sáncoló újoncokra felügyelt.

A mentségére felhozott okok a következők voltak: túlzott szabadelvűség, a magyar ügy kellenél hevesebb pártolása, s az illedelem határain túlment szóvitái közt megbántott némely papoknak rajta kitöltendő bosszúja; félelemből és ijedségből élete megmentésére egyedüli eszköznek vélt eltávozása. Ennek során a földvári fegyvertelen újoncokhoz világi ruhában ugyan, de nem katonaként, hanem menekültként csatlakozott, menekülési helyén pedig a „megélhetési vasszükség” parancsolta katonai szolgálatban nem használta fegyverét, ami nem kerülte el a szentszék figyelmét.

Ellene szóltak viszont, hogy ha igazán akarta volna, akkor erélyes fellépéssel ellentudott volna állni az erőszaknak, valamint az a tény, hogy az állomás otthagását és a katonáskodást sürgető körülményeket maga idézte elő, többek között szabadelvűségével.

Kokáli azt a kifogást terjesztette elő, hogy eltávozásakor elmaradt a kötelező intés vagy idézés, viszont ez nem mentség a szentszék szerint, mert épp azok miatt a csapa-

⁶³ SzfVPL Jegyzőkönyv (SzfVPL - IV. - No.5900/11.), 1849/19.

⁶⁴ SzfVPL Jegyzőkönyv (SzfVPL - IV. - No.5900/11.), 1850/32.

⁶⁵ SzfVPL Jegyzőkönyv (SzfVPL - IV. - No.5900/11.), 1850/35.

tok miatt nem tudta a szentszék megtenni, amelyekhez az alperes is csatlakozott, mivel a munkafolyamatokat megzavarták és lehetetlenné tették.

A szentszék az alperest mint kápláni állomásáról „inconsulto Episcopo eltávozottat” a pártütésben, engedetlenségben és nyilvános irregularitásban bűnösnek találta.⁶⁶

Ezután következhetett a *Sacra Congregatio Concilii*-hez való folyamodás az irregularitás alóli felmentésért, ahogy a korábbiakban már említésre került.

5.3. Melly Károly

Melly Károly 1820-ban született Pesten, Kistorbágyon volt segédlelkész. A szentszék 1850. február 21-ei ülésén tárgyalta ügyét. Jegyzőkönyvbe vették, hogy Melly jelentés nélkül elhagyta állomását, és azóta sem tért vissza, hollétéről nem tudnak semmit. Az ügyet szentszéki tárgyalás alá bocsátották, majd a tisztí ügyészt felszólították, hogy a kötelező véleményezést adja be. Az ügyész kerestet nyújtott be, ennek következtében a megyehivatal felszólította Mellyt, hogy jelentkezzen a szentszéken személyes igazolása végett (ebből is látszik, hogy az egyházi és a világi hatóságok milyen szervesen együttműködtek ebben az időben). Ennek a felszólításnak Melly eleget is tett.⁶⁷

Ügyének újabb szentszéki tárgyalására 1850. április 13-án került sor, amelyen tisztázni kívánták, hogy 1849. július 9-én miért hagyta el szolgálati helyét. Eltávozásának okául a következőket adta elő: egyrészt a forradalom alatt tanúsított túlságos „hazafiúi buzgalma” miatt félt a császári seregek elfogásától, másrészt az egyházi előjáróságot indítványaiival több ízben megsértette, így nagy jövőt az egyházmegyében nem remélt. Ugyanakkor egy levelet is intézett a szentszékhez, amelyben bocsánatért és kegyelemért esedezett, továbbá kijelentette, hogy vétségeiért az egyház törvényes eljárásának mindenben aláveti magát, csak hogy visszatérhessen állomáshelyére. Jelen tartózkodási helyének édesanyja lakását jelölte meg.

A szentszék utasította, hogy hiteles oklevelekkel támogatva igazolja, hogy sem katonai, sem politikai, sem egyéb érintettsége nincs.⁶⁸

Amikor Melly úgy érezte, hogy ügye nem halad előre a fehérvári egyházmegyében, Scitovszky János esztergomi érsektől kért segítséget, hogy felvételt nyerjen az esztergomi egyházmegyébe.

A hercegprímás válasza 1851. január 21-én érkezett meg, amelyben kifejtette, nem hiszi, hogy Melly a fehérvári egyházmegyében már nem működhet haszonnal. Ugyanakkor kijelentette, a forradalomban való részvétele miatt polgárilag és egyháziilag is bűnös, éppen ezért véleménye szerint fenyíték alá kell venni, ugyanakkor alkalmaztatását is kérte, mert az eddigi mostoha körülményeknél fogva már elegendő sanyargatás érte őt, és lelkileg is megtört az átéltek következtében, így tőkéletes javulását biztosra veszi.⁶⁹

A hercegprímás levelének megtárgyalása után – Farkas Ferenc elnökletével – a szentszék az alábbi határozatot hozta: egyrészt a hercegprímás iránti tiszteletből, más-

⁶⁶ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/35–36.

⁶⁷ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/42.

⁶⁸ 333/b sz. levél, SZfvPL Jegyzőkönyv 1850/50.

⁶⁹ 298/b szám alatt.

részt mivel érveivel maximálisan egyetértett, így az alkalmazandó büntetés kiállása után Melly Károlyt alkalmasnak vélte a visszavételre.⁷⁰

5.4. Schvanfelder Kristóf

Schvanfelder Kristóf 1821. december 13-án született Lázárföldön, Rácalmáson volt helyettes lelkész. A forradalom támogatásáért őt is megbüntették, miután elhagyta szolgálati helyét, Rácalmást, 1849 tavaszán vagyonát a császári biztos lefoglaltatta.⁷¹ A szabadságharc végén Komáromba menekült, ahol Zichy Ottó honvéd ezredes felterjesztésére 1849. augusztus 26-án Klapka tábornok kinevezte táborigaznagynak.⁷² Annak ellenére, hogy a kapitulációt követően politikai amnesztiában részesült, az egyházi hatóságok szentszéki eljárást indítottak ellene.

Aigner Károly, a szentszék egyik bírója az 1850. febr. 14-i ülésen előadta, hogy álmomáshelyéről eltűnt, köztudomás szerint minden törvényes rend ellenére, és „az egyháznak, úgy mint a világnak botrányára és előljáróságának nyilvános megvetésével kóborlóként hol – és mily minőségben – nem tudni – tartózkodik”, és a béke a helyreállásra után sem jelentkezett egyházánál, éppen ezért a szükséges intézkedéseket meg kell tenni. Nevezetesen pedig az ajtón függő (*valvalis*) idéző parancs kifüggesztését rendelték el. Ezt követően a megyehivatal jelentette, hogy az említett egyént kétszer is értesítették, és a kézhez vett hivatalos felszólítás ellenére sem jelent meg az illető kerületi főispánnál.⁷³

Az 1850. febr. 21-i szentszéki ülés első pontjaként tárgyalták ismét Schvanfelder Kristóf ügyét, amelyben a kijelölt bíró előadta, hogy még 1849 nyarának végén köztudomás szerint a forradalmi csapatokhoz csatlakozás céljával eltávozott, azóta pedig „káptalanhelytartóilag (*sub canonica obediencia*)”, személyes megjelenésre kétszer is felszólították tetteinek megmagyarázására. Először ugyan megjelent, de ezt követően eltűnt Székesfehérvárról, holott bizonyíthatóan a második felszólítás is a kezébe került, ennek ellenére vonakodott a szentszék színe elé járulni.

Ezen túlmenően a kerületi főispánság is nyomozást indított az előkutatására, de a főispán szóban azt nyilatkozta, hogy sehol sem találták. Mivel e nyilatkozat hiteles kútforrásból eredt, a továbbiakban adminisztrációs eszközökkel nem keresték, ellenben vagy szentszéki, vagy rendes per útján folytatódnia kellett az ügyének. Ennek érdekében Schvanfelderre nézve a tisztí keresetről döntöttek, és a szentszéki eljárás rendjének megfelelően meghagyták a szentszéki tisztí ügyésznek, hogy a keresetet minél előbb adja be.⁷⁴

⁷⁰ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1851/90–91.

⁷¹ ERDŐS Ferenc: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849)*. Székesfehérvár, 1998. 236. [A továbbiakban: ERDŐS (1998).]

⁷² <http://www.ktp.hu/index.php/in-memoriám/1046-a-magyar-hadsereg-tabori-lelkeszei-1848-1849-ven>, 2020. aug. 10.

⁷³ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/39–40/2.

⁷⁴ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/42.

Az 1850. ápr. 11-ei szentszéki ülésen tárgyalták ismét az ügyét. Mivel azóta sem jelent meg a szolgálati helyén, engedetlennek és makacsnak nyilvánították, és kimondták, hogy amennyiben nem sikerül hollétét megtudni, úgy felkérjük a kerületi főispánságot, hogy az országos körözést adják ki ellene, és megjelenésre kötelezzék. Előírták, hogy ezt követően a tisztí ügyész intézkedjen a per menetéről.⁷⁵

Schvanfelder Kristóffal kapcsolatban legközelebb az 1850. febr. 15-ei szentszéken került sor intézkedésre, amelyben bemutatásra került a hercegprímás és esztergomi érsek január 27-én kelt levele, amelyben az állt, hogy Schvanfelder Kristóf nevet változtatott, magyarosította Hattyufi Kristófra, és más vallásra tért át, mindezekon felül még „meg is feleségesedett”. Ezen okokból a káptalan-helyettest Óméltósága felszólította, hogy Schvanfeldert a szentszék színe elé idézze meg, és ha nem sikerül jobb belátásra bírni, akkor a katolikus egyház közösségéből zárja ki, valamint a házasságát tekintse semmisnek, és a könyvből töröljék. Mivel nem jártak sikerrel, így ez meg is történt.⁷⁶ A jegyzőkönyvekben életének további alakulásáról nem szerepelnek információk. Egyébként az alsópapság körében nemzeties érzelem kezdett felülkerekedni a forradalom időszakában, sokan magyarosították a nevüket ekkortájt, valamint volt az alsópapságnak egy 12 pontja, amelyben a nemzeties viselet, az attila viselésének megengedését kérték a hivatalos látogatásaik során egyházi és világi előjáróik előtt.⁷⁷

5. 5. Molnár János

Molnár János Székesfehérváron, egy belvárosi plébánián teljesített szolgálatot, továbbá 1848-ban Székesfehérvár szabad királyi város képviselő-testületének is tagjává választották, mielőtt a szabadságharcban szerepet vállalt.⁷⁸ Ezen kívül 1848 márciusának végén a megyei ideiglenes választmány tagjának is választották az alsópapság képviselőjeként.⁷⁹

1848 szeptemberében a város közgyűlése a népfelkelés megszervezéséről tanácskozott, melynek keretében Molnár János vállalta, hogy a szöszékről is meghirdeti a népfelkelést.⁸⁰

Egy 1849 májusában kibocsátott és még szeptemberben is érvényben lévő központi körözüvény felségárulásban és fegyveres lázadásban találta bűnösnek több személlyel egyetemben.⁸¹

1850. február 21-én tárgyalta a szentszék Molnár János belvárosi plébános ügyét, aki felsőbb engedéllyel állt nemzetőrré. Az ügyész felolvasta, hogy bár engedéllyel, de mégiscsak elhagyta szolgálati helyét, ahova még a mai napig sem tért vissza. Az ügy

⁷⁵ SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/50.

⁷⁶ 386/b szám alatti levél, SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1851/91.

⁷⁷ *A haza, az egyház és a trón érdekében, A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben.* Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: ELMER István. Budapest, 1999. 169–177.

⁷⁸ ERDŐS (1848) i. m. 23–24.

⁷⁹ ERDŐS 1998, i. m. 58.

⁸⁰ Uo. 142–143.

⁸¹ HERMANN (1848) i. m. 13.

szentszéki tárgyalás alá lett bocsátva.⁸² (Az adatok hiánya miatt még nem teljes az ő ügyének feltérképezése.)

6. Zárszó

Nagyon nehéz az itt leírtakból valami tanulságot levonni, azt azonban biztosan lehet állítani, hogy mind országos szinten, mind a székesfehérvári egyházmegyében a forradalom és szabadságharc alatt nem volt egyszerű papnak lenni. A hivatásukat lelkiismerettel végző helyi plébánosokra igen nagy nyomás és teher hárult. A hadi helyzet változásaival hol a császári proklamációkat, hol a változó magyar kormányzat rendeleteit kellett prédikálni, elmondani, függetlenül attól, hogy személy szerint ők milyen álláspontot képviseltek (bár ez a legtöbb esetben nem volt kétséges). Ugyanakkor, ha a másik fél a hirtetést, felolvasást valamelyikükre rá tudta bizonyítani, a legsúlyosabb (akár halálos) ítéletre számíthatott. Nem csoda, hogy a megtorlásoknak a székesfehérvári egyházmegyében is többen lettek áldozatai, elszenvedői. Akik túléltek a megpróbáltatásokat, azoknak pedig az egyházi bíróság előtt kellett számot adniuk a forradalomban való részvételükért, függetlenül attól, hogy fogtak-e fegyvert ténylegesen. Azt láthattuk, hogy döntő többségüket a hosszas, alapos eljárás és az elmarasztaló ítélet után újra engedték hivatásukat gyakorolni, azonban a megpróbáltatások így is komoly lelki és testi traumát okoztak az egyházmegye lekipásztorainak.

⁸² SzfvPL Jegyzőkönyv (SzfvPL - IV. - No.5900/11.), 1850/42.

